

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

РОЗІК МАРІЯ ВАСИЛІВНА

УДК 324(477)«1998/2019»

**МОБІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ УЧАСТІ
ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ
1998–2019 рр.**

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата політичних наук

Львів – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політології, управління та державної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Бортніков Валерій Іванович,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри політології, управління
та державної безпеки.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент
Бучин Микола Антонович,
Національний університет
«Львівська політехніка»,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин;

доктор політичних наук, доцент
Ключкович Анатолій Юрійович,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри політології
та державного управління.

Захист відбудеться «27» січня 2021 р. о 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301, тел. (032)239-44-62.

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79005, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «23» грудня 2020 р.

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Вибори в законодавчі та представницькі органи влади відіграють надзвичайно важливу роль у політиці. Вони є не лише головним інститутом, а й «лакмусовим папірцем» демократії. Від того як організовано електоральний процес, від ступеня його демократичності, активності виборців тощо залежить якість керівного складу країни, яку ми обираємо й, отже, доля країни.

Вибори до українського парламенту часів незалежності характеризуються мінливістю їх нормативно-правової бази, зміною правил і виборчих процедур залежно від політичної кон'юнктури: використанням різних типів виборчих систем, залученням до виборчого процесу політичних партій одноосібно або в складі блоків, маніпулювання розміром прохідного бар'єру та інші чинники, які віддзеркалюють розклад політичних сил у вищих ешелонах влади, стан зрілості парламентської демократії в Україні тощо.

Уведення на парламентських виборах 1998 р. в Україні змішаної виборчої системи відкрило шлях та можливість для політичних партій напряму впливати на результати виборчих перегонів, підняло їхній статус і вагомість як важливих суб'єктів політичного життя країни. Отже, по-новому склалися їх відносинах з електоратом, що поширилося також на розвиток виборчих технологій, у тому числі й мобілізаційних.

Із розвитком партійної системи, збагаченням структури громадянського суспільства, вибуховим розвитком мас-медіа, розгортанням у кіберпросторі мережевих структур, змінами в характері комунікації між владою та суспільством змінюється інституційна структура електоральної участі, яка набуває нового змісту й суспільно-політичного забарвлення. Відтак виникають нові інтерактивні технології, засоби політичної мобілізації електорату, новітні форми громадсько-політичного активізму, які можна означити поняттям «політичний акціонізм».

Попри існування певної кількості наукових праць у котрих проаналізовано сутність та форми залучення громадян до участі в політиці, у вітчизняній науковій літературі не отримали належного висвітлення сучасні детермінанти, інституційна структура й технології політичної мобілізації громадян України, їх еволюція тощо в парламентських електоральних циклах наприкінці 1990-х – у 2000-х рр. Усе це актуалізує та зумовлює обрання теми наукового дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в рамках науково-дослідних робіт ВНУ імені Лесі Українки: «Інституційні зміни процесу демократичної трансформації в Україні: Волинь» й «Інформаційна підтримка транскордонного співробітництва України» (номери державної реєстрації – 0119U001842; 0113U002221).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є з'ясування змісту процесу еволюції мобілізаційних технологій та інноваційних форм участі громадян у парламентських електоральних процесах 1998–2019 рр. у контексті демократизації електоральної участі.

Поставлена мета дослідження передбачає виконання таких *завдань*:

- обґрунтування теоретичних підходів щодо розуміння сутності політичної мобілізації, природи, форм та спрямованості мобілізаційних чинників активізації електоральної участі громадян;
- узагальнення методів та визначення основних наукових підходів до аналізу електоральної поведінки й електоральної участі;
- з'ясування ступеня розроблення досліджуваної проблеми в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі;
- визначення структури, змісту й процесу еволюції нормативно-правової бази електоральної участі на парламентських виборах в Україні;
- виявлення інституційної структури та процедур участі громадян у парламентських електоральних процесах;
- з'ясування особливостей використання мобілізаційних технологій на виборах до Верховної Ради України в 1998 – першому десятилітті 2000-х рр.;
- установлення характеру застосування й змісту мобілізаційних технологій на парламентських виборах 2012–2019 рр., визначення їх ефективності;
- узагальнення мобілізаційного потенціалу інноваційних форм і практик участі громадян у парламентських електоральних процесах.

Об'єкт дослідження – мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах в умовах демократичної трансформації.

Предмет дослідження – політико-правові умови, форми, засоби й технології мобілізації громадян України до електоральної участі в парламентських виборчих циклах 1998–2000-х рр.

Методологічна основа дисертаційного дослідження. У роботі використано низку загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, які забезпечили реалізацію мети та завдань дослідження. Для всебічного та цілісного вивчення чинників мобілізації електоральної участі, важливе застосування *системного підходу*, оскільки він дав змогу розглянути політичну мобілізацію як складне, комплексне явище, де всі чинники взаємопов'язані й взаємообумовлені. Використання *неоінституційного підходу* та *структурно-функціонального аналізу* сприяло вивченню інститутів політичної системи, суб'єктів мобілізації, з точки зору їх структури і функцій, які визначають умови та характер електоральної участі.

Для з'ясування тенденцій змін нормативно-правової бази виборів, форм і принципів участі суб'єктів електорального процесу, особливостей застосування виборчих технологій, засобів контролю, рекомендацій офіційних спостерігачів застосовано *політико-правовий підхід*.

Соціокультурний підхід дав змогу виявити вплив соціальних умов та культурних цінностей як чинників мобілізації. *Компаративний метод* уможливив порівняння особливостей перебігу електоральних процесів на парламентських виборах, динаміку політичної активності громадян, застосування нових інституційних форм і мобілізаційних технологій в історичні ретроспективи.

Серед спеціальних методів політологічних досліджень у дисертації використано *біхевіоральний метод*. Для опрацювання й систематизації документів, виявлення їх політичного змісту, зокрема законів про вибори, програм політичних партій, публікацій у ЗМІ тощо, застосовано метод *контент-аналізу*. Методи *ситуаційного аналізу* та *case-study* використано для виявлення особливостей застосування мобілізаційних технологій на конкретних виборах.

Наукову новизну одержаних результатів конкретизовано в таких положеннях.

Уперше:

– визначено мобілізаційні чинники електоральної участі, що проявляються у виборчій активності або пасивності громадян та здійснено їх класифікацію: *нормативно-правові* – комплекс законодавчих норм, що стимулюють/ послаблюють електоральну участь до встановлення покарань за неучасть в голосуванні; *чинники, що є наслідком використання виборчих технологій* – прямі заклики політичних сил (прийти на вибори або ж навпаки, бойкотувати голосування), адмінресурс, підкуп виборців (прямий та непрямий), діяльність благодійних фондів, активізація участі за допомогою інтернет-комунікацій, публікацій соціологічних рейтингів та ін.; *ситуативні або чинники, спричинені складною суспільно-політичною/економічною ситуацією в країні* – політична та економічна криза, війна, непрофесійне керівництво державою та ін.;

– узагальнено систему законодавчих та правових норм із регулювання парламентських виборів, які визначають, що повноваження на владу ґрунтуються на волевиявленні громадян, реалізованому на дійсних і періодичних виборах, котрі мають безпосередній вплив на мобілізацію до електоральної участі: система висування суб'єктів виборчого процесу, виборчі цензи, виборчий поріг, якість списків виборців, наявність/відсутність альтернативних методів голосування, грошова застава, збір підписів, поріг явки, територіальна організація виборів, система виборчих комісій, гарантії діяльності кандидатів, умови ведення передвиборчої агітації, спостереження за ходом виборчого процесу тощо;

– визначено сукупність, простежено еволюцію та ефективність застосованих мобілізаційних чинників електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2000-х рр., детермінованих комплексом політико-правових, інституційних, технологічних, соціокультурних умов і засад посткомуністичної трансформації України;

– узагальнено досвід використання мобілізаційного потенціалу інноваційних форм і практик участі громадян у парламентських електоральних процесах, зокрема практик політичного акціонізму, що об'єднують низку ненасильницьких технологій протесту на перетині політичного активізму й артистизму, які спрямовані не стільки на масове охоплення аудиторії, скільки на увагу медіа й отримання подальшого публічного резонансу.

Поглиблено:

– розуміння шляхів удосконалення нормативно-правової бази участі громадян у виборах до Верховної Ради України, що еволюціонували у напрямі її демократизації, усунення штучних перешкод і створення сприятливих умов для залучення більш широких верств населення та інститутів громадянського суспільства до організації й контролю перебігу виборчого процесу на всіх його етапах, налагодження шляхів забезпечення законності виборів та їх наближення до загальновизнаних міжнародних виборчих стандартів. Попри прийняття Виборчого кодексу України, залишаються нереалізованими деякі зауваження Венеціанської комісії щодо приведення українського виборчого законодавства до європейських стандартів;

– уявлення щодо впливу інститутів громадянського суспільства на збагачення форм та посилення впливу на електоральну поведінку виборців. Незважаючи на те, що більшість українських громадян не належать до жодної громадської організації, запит та вплив інституцій громадянського суспільства є помітним. Соціологічні опитування засвідчують, що залучення в діяльність громадських організацій сприймається населенням як одна із затребуваних форм політичної участі громадян. Підтвердженням цього – ефективна діяльність таких об'єднань, як Громадська мережа ОПОРА та Громадський рух «Чесно».

Набули подальшого розвитку:

– вивчення інституційних засад участі громадян на парламентських виборах, з'ясування специфіки еволюції і якісних характеристик партійної системи України. Подальша концентрація капіталу, загострення протистояння регіональних еліт, утворення потужних фінансово-промислових груп, виокремлення так званих олігархів та ін., зумовили потребу в політичному забезпеченні їхніх економічних інтересів, що призвело до створення нових численних політичних партій і відповідних технологічних проєктів;

– вивчення тенденцій поширення технологій, які використовують суб'єкти виборчого процесу – партії й кандидати, що спрямовані на мобілізацію не лише виборців, а й технічного персоналу виборчих комісій, котрі забезпечують здійснення електорального процесу, спрямовуючи його на досягнення потрібного електорального результату;

– опанування змісту інноваційних виборчих технологій, процесів їх віртуалізації та поширення мережевих структур, спрямованих на формування громадської думки й мобілізацію електорату. Доведено, що сучасні

інформаційно-комунікаційні технології перетворюються на доступний та ефективний інструмент спрямування політичної активності мас у визначеному напрямі.

Теоретичне й практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання головних положень та висновків дисертації для подальшого наукового розроблення проблеми мобілізації громадян в електоральних процесах.

Фактичний матеріал та основні теоретичні положення дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі під час читання курсів із суспільно-політичних дисциплін у закладах вищої освіти. Матеріали дисертації також будуть корисними для органів публічної влади й управління, політичних партій і громадських організацій у їхній практичній діяльності, у розробленні основ внутрішньої політики, під час підготовки та проведення виборів різного рівня, а також для визначення оптимальної поведінки суб'єктів виборчого процесу у взаємодії з органами публічної влади й громадськістю.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження апробовано на 17 наукових конференціях, вісім із яких – міжнародні, дев'ять – вітчизняні, а саме: на Другому Південноукраїнському конвенті Міжнародної асоціації студентів політичної науки «Стихія політики: революція та еволюція» (м. Одеса, 18–19 березня 2016 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи» (м. Чернівці, 7–8 квітня 2016 р.); V Всеукраїнській науковій конференції «Політологічні читання імені професора Богдана Яроша» (14 квітня 2016 р., м. Луцьк); Фестивалі науки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, 17 травня 2016 р.); X Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (17–18 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії» (м. Київ, Україна, 19–20 серпня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах» (м. Дніпро, 24–25 березня 2017 р.); Всеукраїнському круглому столі «Україна та Польща: політичні дилеми та перспективи порозуміння» (м. Луцьк, 28 березня 2017 р.); VI Політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша (м. Луцьк, 11 травня 2017 р.); Фестивалі науки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (м. Луцьк, 15 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Херсон, 22–23 вересня 2017 р.); Третій міждисциплінарній науково-практичній конференції «UChoice: 4P» Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology» (м. Одеса, 6 жовтня 2017 р.); VIII Політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша (м. Луцьк,

28 травня 2019 р.); IX Політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша» (м. Луцьк, 28 травня 2020 р.); IV Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні тенденції розвитку науки» (м. Київ, 25–26 квітня 2020 р.).

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри політології та державного управління Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Основні положення, результати та висновки дисертації відображено в 17 публікаціях, п'ять із яких – у наукових вітчизняних фахових виданнях із політичних наук, що внесено до міжнародних наукометричних баз, 12 – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, що стали предметом дисертаційної роботи, зумовила її логіку та структуру. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел (364 найменувань). Загальний обсяг дисертації – 247 сторінок, основний текст – 188.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її мету й завдання, окреслено об'єкт і предмет, охарактеризовано методологію, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, структуру й обсяг дисертації.

У розділі 1 **«Теоретико-методологічні засади дослідження»** охарактеризовано концептуальний вимір, обґрунтовано використання методів дослідження, стан наукового розроблення проблеми, її джерельну базу.

У підрозділі 1.1 *«Концептуалізація чинників мобілізації електоральної поведінки громадян в умовах демократичної трансформації»* зазначено, що в західній політичній науці сформовано низку підходів, заснованих на аналізі виборів, що дають можливість пояснювати й передбачати електоральну поведінку населення. До середини ХХ ст. в зарубіжній науці склалося три основних теоретико-методологічних підходи до вивчення електоральної поведінки: соціологічний, соціально-психологічний, теорія раціонального вибору (А. Зігфрід, Ф. Гогель, М. Доган, Р. Херберле, С. Ліпсет і С. Роккан та ін.).

У процесі змін соціально-політичних умов 1970–1990-х рр. зародився новий напрям – «політико-комунікативний», розвиток якого зумовлено загостренням політичних умов і посиленням комунікативних зав'язків (Д. Маккуейл, Д. Бламлер, Д. Гребер, Т. Паттерсон та Р. Роуз). Революційні зміни, що відбуваються в сфері комунікацій, призвели до перегляду ролі факторів в електоральній поведінці. Так, в останні десятиліття яскраво проявилася тенденція до вивчення механізмів впливу соціального середовища на політичну поведінку. Учені Р. Харкфельд, Д. Спраг, Д. Заллер, М. Лодж, констатуючи

інформатизацію сучасного суспільства, виокремили контекстуальний (когнітивний) підхід електоральної поведінки. Когнітивна модель описує індивідуальні механізми сприйняття, оцінки, обробки інформації, що надійшла із зовнішнього середовища. Вона фокусує увагу на особистісній роботі людини з політичною інформацією, оскільки за всієї значущості зовнішніх структурних факторів, соціального оточення індивіда й політичного нормативного порядку саме внутрішні когнітивні процеси, які переживає кожен суб'єкт, формують його поведінку в контексті політичних подій.

У вітчизняній науці де існує плюралізм думок, простежуємо використання всіх вищеназваних підходів до вивчення мобілізаційних чинників електоральної участі громадян.

В підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження участі громадян у виборах в умовах переходу до демократії»* обґрунтовано методологічні засади дослідження. Показано, що електоральна участь є органічною складовою частиною іншого поняття – «політична участь», яке є похідним для зазначеної дефініції. У цьому контексті існує відмінність між автономною та мобілізованою участю (Х. Макклоскі, С. Хантінгтон). Якщо автономна політична участь є свідомою дією активних громадян, котрі приймають власні політичні рішення без примусу політиків, то мобілізована політична участь, є вимушеною, спровокованою дією в процесі подій, акцій, виборів і залежать як від політичних, так і від неполітичних стимулів та чинників. Розкрито роль мотивів, які є безпосередніми внутрішніми причинами, що спонукають людину до використання цілеспрямованих політичних дій на основі об'єктивної інформації й суб'єктивного бачення конкретної ситуації. Під час з'ясування методологічних основ дослідження політичної мобілізації на особливу увагу заслуговує парадигма мобілізації ресурсів (Ч. Тіллі, Дж. Маккарті, М. Зальд). Розгляд проблеми політичної мобілізації, що спричинена психологічними чинниками, зумовив використання біхевіорального методу. Також застосовано інституційний, системний, структурно-функціональний та ін. методи.

У підрозділі 1.3 *«Висвітлення проблеми мобілізації громадян в електоральних процесах у науковій літературі»* розкрито ступінь вивчення проблеми дослідження в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі. Зазначено, що трактування політичної участі й мобілізації містяться в роботах А. де Токвіля, О. Конта, К. Маркса, М. Бакуніна, Ж. Сореля, М. Вебера та ін. Різні аспекти проблеми політичної участі досліджено в рамках концепцій політичних еліт, партій і груп тиску.

Що стосується поняття «мобілізація», то одним із перших, хто звернувся до його трактування, став Е. Юнгер (есе «Тотальна мобілізація» (1930) і «Робочий» (1932)). Мобілізація асоціювалося з процесами національного згуртування, з посиленням ролі інституційних механізмів управління активністю населення (Г. Тард, Г. Лебон, Т. Адорно, Х. Арндт). Концептуальні проблеми електоральної

поведінки розкрито в роботах А. Зігфріда й Ф. Гогеля (просторова диференціація електоральної поведінки); проблем електорального вибору (Б. Берельсон, Ф. Конверс, Е. Кемпбелл, П. Лазарсфельд, У. Міллер, Д. Сток та ін.), теорії раціонального вибору (Е. Даунс, Ф. Котлер, М. Фіоріна) й ін.

На сучасному етапі проблемні питання теорії виборчої активності, напрями, концепції, технології електоральної участі, у тому числі й мобілізаційного характеру, досліджено такими вітчизняними науковцями, як В. Бебик, Є. Головаха, Н. Кирилюк, А. Колодій, Т. Кремень, І. Поліщук, О. Резнік, А. Романюк, В. Шрейдер, М. Шульга та ін. У їхніх працях ґрунтовно проаналізовано еволюцію наукових теорій і методології дослідження електоральної участі, а також масштаби, інтенсивність, технології й засоби залучення громадян у виборчі процеси.

Теоретичний і практично-політичний доробок із концептуалізації процесів електоральної участі, під час яких використовуються мобілізаційні чинники впливу на виборців, міститься в наукових розвідках І. Бекешкіної, В. Бортнікова, О. Вишняка, Н. Ротар, В. Хмелька, Ю. Шведи, О. Ямельницького та ін. Дослідження технологій і прийомів, що використовуються в електоральному процесі та стосуються мобілізаційних технологій у виборах, висвітлені в працях таких учених, як М. Афанасьєва, А. Баронін, А. Біденко, О. Бойко, М. Бучин, Л. Дорош, Ю. Ільїчева, В. Колесников, В. Лісничий, Г. Почепцов, Е. Хан й ін.

Надзвичайно корисними для роботи над дисертацією є інформаційно-аналітичні звіти громадянської мережі ОПОРА за перебігом та результатами парламентських виборів в Україні. У роботі використано інформаційні дані науково-дослідницьких, аналітичних і соціологічних центрів та фондів із дослідження розвитку суспільства.

У розділі 2 **«Нормативно-правові та інституційні засади участі громадян України в парламентських виборах»** розкрито зміст принципів й унормування парламентських електоральних процесів з урахуванням норм міжнародного права, які реалізуються через відповідну систему інститутів – від загальнодержавного до локального.

У підрозділі 2.1 *«Нормативно-правова база участі громадян у виборах до Верховної Ради України»* йдеться про те, що в Україні за роки незалежності відбулися суттєві зміни у правовому регулюванні виборів. Налагодження шляхів забезпечення законності виборів та їх наближення до загальновизнаних міжнародних виборчих стандартів триває і сьогодні. Правовою підставою виборів є виборче законодавство, яке складається із законів та нормативно-правових актів різного рівня (Виборчий кодекс, Державний реєстр виборців, урядові постанови, накази, розпорядження, рішення інших державних установ й організацій, роз'яснення ЦВК тощо). У розділі простежено динаміку змін виборчого законодавства в напрямі її демократичності та відповідності європейським нормам, зокрема вимог Венеціанської комісії. Загалом, виборче

законодавство вдосконалювалося до потреб і вимог політичного процесу, міжнародних норм та зауважень вітчизняних і закордонних експертів. Підвищено роль політичних партій, проте, не виправдалися деякі форми масового залучення громадян до електорального процесу, зокрема інститут збору підписів та участь в електоральній практиці трудових колективів. Кон'юнктурний чинник став причиною змін виборчої системи майже під кожні вибори.

Аналіз законодавчої бази, згідно з якою здійснюється правове регулювання парламентських виборів в Україні, засвідчило обґрунтовану потребу в уніфікації виборчого законодавства шляхом прийняття Виборчого кодексу із наступним удосконаленням його положень.

У підрозділі 2.2 *«Інститути та процедури участі громадян у парламентських електоральних процесах»* розкрито інституційну структуру й процедури участі громадян у виборах до Верховної Ради України в 1998–2019 рр.

Зазначено, що вибори потрібно розглядати не лише як політичний інститут, але і як політичний процес із відповідними етапами або фазами протікання. Форми та процедури участі громадян в електоральних процесах значною мірою залежать від типу виборчої системи, котра закладає основи електоральної стратегії учасників виборчої кампанії, впливає на партійне будівництво й процеси легітимації політичної влади. Головним керівним органом виборчого процесу в Україні є ЦВК, якій підпорядковуються окружні та дільничні виборчі комісії. Розкрито систему організації й проведення ЦВК виборів народних депутатів України. Важливою функцією ЦВК є створення Державного реєстру виборців, належне впорядкування якого є одним із чинників проведення чесних виборів.

Неодмінним учасником процесу формування вищих законодавчих органів у демократичних країнах є політичні партії. Простежено динаміку та структурні характеристики партійної системи України. У 1990-х рр. у політичному середовищі набуло поширення явище, яке збереглося до сьогодні, – це формалізоване членство в партії впродовж одного-двох електоральних циклів. Воно має кон'юнктурний характер і пов'язано з прагненням окремих політиків за будь-яку ціну потрапити до парламенту. Важливими інституційними формами участі громадян у процесі формування якісного складу парламенту, окрім політичних партій, є об'єднання та мережеві структури громадянського суспільства. Зазначено, що пік розвитку громадських організацій припав на 2014–2015 рр., тоді ж громадянське суспільство в Україні мало найбільший рівень впливу на владу.

У розділі 3 **«Практика використання мобілізаційних технологій на парламентських виборах в Україні»** висвітлено практичні кроки суб'єктів суспільно-політичних відносин щодо впровадження мобілізаційних технологій.

У підрозділі 3.1 *«Особливості використання мобілізаційних технологій на виборах до Верховної Ради України в 1998 – першому десятилітті 2000-х рр.»* розкрито специфіку виборчих технологій як сукупності засобів та дій впливу на електоральні настрої й поведінку громадян.

Початком масштабної технологізації виборчих кампаній в Україні потрібно вважати парламентські вибори 1998 р. Саме тоді запрацювали виборчі штаби, які застосовували різноманітні виборчі технології, політичну аналітику та професійне консультування. Розповсюдження виборчих технологій наприкінці 1990-х рр. відбувалося на тлі поширення політичного плюралізму – збільшення кількості політичних партій переважно центристського спрямування, що сприяло загостренню політичної конкуренції. На виборах 2002 р. особливого значення набув іміджевий ресурс, використання образу харизматичного лідера як засобу впливу на громадську думку, а отже, й електоральну поведінку громадян. Виборча кампанія 2006 р. в Україні створила нові виклики через загрозу поглиблення суспільно-політичного розколу країни, який стався під час президентських виборів 2004 р. У ході цієї кампанії застосовували «чорний» піар та використовувалися конфліктогенні теми.

Починаючи з виборів 2004 р., інтернет-технології проникли в політичну сферу й стали новим явищем у виборчих кампаніях. Прикметною рисою дострокових виборів 2007 р. в Україні стала нечесна віртуальна конкуренція політичних сил, що проявилися в почастишанні випадків злому сайтів супротивників або в організації *DDos*-атак. Практика організації та проведення парламентських виборчих кампаній наприкінці 1998-х – на початку 2007-х рр. засвідчує використання низки чинників, що мобілізувала електорат до політичної участі. Серед них можна виокремити: застосування маніпулятивних технологій у ЗМІ й засобах комунікації, зокрема Інтернеті; поширення адресних технологій; спекуляції навколо регіональних відмінностей; публікації неправдивих соціологічних рейтингів, що не відображають реального виявлення громадської думки; «клонування» партій та ін.

У підрозділі 3.2 *«Практика застосування мобілізаційних технологій на парламентських виборах 2012–2019 рр.»* розкрито специфіку використання мобілізаційних технологій, що характеризується їх поширенням на всі етапи виборчого процесу; визначено ефективність та результативність виборчих технологій. «Технічні» партії, від імені яких подавалися списки членів комісій, застосовували для забезпечення якомога більшого представництва в окружних та дільничних виборчих комісіях. Іншою поширеною технологією, яка перешкоджала вільному формуванню волі виборців під час парламентської кампанії 2012 р., стало застосування адмінресурсу – бюджетного й силового. Силовий адмінресурс являв собою незаконний захист або тиск органів державної влади, що мають повноваження здійснювати примус (міліція, прокуратура, СБУ, митниця, податкова).

Кампанія 2014 р. істотно відрізнялася від попередніх, оскільки була достроковою й, отже, її організатори обмежувалися в часі. Уперше вони не були в центрі уваги суспільства, зосередженого передовсім на окупації РФ Криму, військових діях на Донбасі, проблемі біженців тощо. Бойові дії на Сході країни стали причиною появи нового виду піару, адже з'явилися «кандидати-фронтвики», «кандидати-волонтери» та кандидати, які «дуже співпереживали» людям, які залишилися на Донбасі. Майже в усіх партійних списках були командири добровольчих батальйонів, а також кадрові й мобілізовані військові.

Парламентські вибори 2019 р. фактично були продовженням президентської виборчої кампанії. Парламентська кампанія 2019 р. стала однією з небагатьох, під час якої вплив адміністративного ресурсу був мінімальним. У ході парламентської виборчої кампанії 2019 р. зафіксовано непоодинокі випадки застосування технології підкупу виборців (особливо в мажоритарних округах). Поширені методи підкупу виборців – проведення благодійних акцій на підтримку дітей-сиріт, учасників АТО, установа дитячих майданчиків, матеріальна підтримка спортивних та оздоровчих акцій, допомога релігійним організаціям тощо. На тлі популярності партії «Слуга народу» найчастішими були випадки реєстрації в одномандатних округах кандидатів під брендом цієї партії. Під час електоральної кампанії набула поширення маніпуляція соціологічними рейтингами.

У підрозділі 3.3 *«Мобілізаційний потенціал інноваційних форм і практик участі громадян у парламентських електоральних процесах»* розкрито новації медіатехнологій у парламентських виборчих процесах.

Попри збереження класичних та розвиток нових віртуальних форм політичної активності, електоральний процес модифікується завдяки образним, емоційно насиченим технологіям, які ще називають «політичним акціонізмом». Ідеться про астротерфінг – технологію штучного формування та маніпуляції суспільною думкою («тролінг»). Онлайн-обговорення, автоматичне поширення хештегів – атрибути сучасних виборчих кампаній. Поширеними стали також мейнстримні «тролфейси» та інтернет-меми (безглузді, на першій погляд, фрази чи інформація, що здобули популярність у мережі), у центрі уваги яких стають здебільшого політики. До сучасних форм віртуальної політичної поведінки, котрі володіють мобілізаційним потенціалом, також належать медіавіруси. Їх можна аналізувати як політичні міфи, що стають технологією маніпуляції масовою свідомістю і є своєрідним транзитним середовищем, через яке відбувається екстраполяція необхідної інформації для здійснення зміни масового сприйняття певних політичних подій. Використання інтернет-технологій як засобу, із допомогою якого уможлиблюється віртуальна політична участь, спричинило негативні наслідки, а саме заміщення соціальної та політичної реальності комп'ютерними симуляціями. За допомогою технологій віртуальної

реальності відтворюється видимість інституційного обміну, який здійснює віртуальний аналог реальної соціальної взаємодії.

Визначені засоби мобілізації в електоральних кампаніях парламентських виборів 2012–2019 рр. свідчать, що український політичний ринок проходить стадію трансформації, де зміни політичної культури населення, поширення мережі Інтернет диктували потребу в збагаченні арсеналу виборчих технологій.

ВИСНОВКИ

Науковий аналіз мобілізаційних чинників електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр. дав підставу зробити такі висновки:

1. На основі аналізу концептуальних моделей і підходів електоральної участі (соціологічного, соціально-психологічного, раціонально-інструментального, політико-комунікативного, контекстуального (когнітивного), ресурсного та ін.), встановлено, що сучасні політичні системи передбачають поєднання автономної та мобілізованої участі громадян у співвідношенні, зумовленій специфікою соціуму, його політичною культурою тощо. Відзначено, що автономна електоральна участь громадян більшою мірою відповідає класичному розумінню демократії, ніж мобілізована участь.

Визначено, що активізація електоральної участі засобами мобілізації здійснюється на двох рівнях: політико-культурному (політична мобілізація розглядається крізь призму формування активістського типу політичної культури громадян) та інституційному (важливою в мобілізаційному потенціалі суспільства є діяльність політичних інститутів – партій, органів державної влади, громадських організацій тощо). Концептуалізація чинників електоральної поведінки вказує на її залежність від факторів, що визначають поведінку виборця та мобілізують до електоральної участі: приналежність індивіда до соціальної групи, психологічні особливості особистості (ідентифікація з певною партією), економічні моменти (особисте матеріальне становище й економічна ситуація в країні), вплив засобів масової комунікації.

2. Теоретико-методологічним аналізом проблеми електоральної участі передбачено використання сукупності загальнонаукових та спеціальних методів досліджень, які уможливили глибоке концептуальне вивчення теоретичних і практичних питань, чинників, форм та засобів електоральної участі, електоральної поведінки, електоральної мобілізації. З'ясовано, що характер мобілізації залежить від об'єктивних і суб'єктивних факторів, що включають характер політичного режиму із системою інститутів, соціокультурний контекст, характер конкуренції, параметри самоідентифікації його основних суб'єктів. До того ж участь громадян у суспільно-політичному та виборчому житті зумовлена впливом низки мобілізаційних факторів політико-культурного спрямування:

політичною ефективністю, інтересом населення до політики, політичною компетентністю, рівнем довіри громадян до державних та громадських інститутів, мірою громадянської відповідальності.

3. Дослідження проблеми електоральної участі має давню традицію й стало предметом вивчення зарубіжних і вітчизняних учених різних поколінь. Більш повно це питання розкрито західними вченими внаслідок тривалішої практики проведення демократичних виборів. Натомість вітчизняні політологи опановують цю проблематику в контексті українських реалій. На сучасному етапі предметом їх аналізу є проблемні питання теорії політичної активності, напрямів розвитку виборчої системи, її унормування, участі у виборах політичних партій, технологій залучення громадян до електорального процесу, у тому числі й мобілізаційного характеру. Важливим напрямом пошуку вітчизняних науковців є аналіз електоральної участі з позиції демократичної трансформації виборчої системи та її адаптації до міжнародно-правових та європейських стандартів.

Виявлено, що проблематику чинників мобілізації до електоральної участі в наукових працях розглянуто фрагментарно, або ж із позиції загальнонаціональних виборчих кампаній, не зосереджено увагу на конкретизації виборчих процесів. На сьогодні мобілізована електоральна участь залишається сферою політичної науки, яка потребує подальшого вивчення та вдосконалення.

4. Нормативно-правова база парламентського електорального процесу формувалася під впливом двох тенденцій суспільного розвитку – демократичного, спрямованого на демократичні європейські цінності, і посттоталітарного, суть якого полягає в мінімізації впливу громадянського суспільства на формування органів політичної влади з одночасним намаганням владної еліти зберегти свої прерогативи. Наслідками таких дій стали зміни виборчої системи майже під кожні вибори.

Загалом, простежено тенденцію до вдосконалення виборчого законодавства відповідно до потреб і вимог сучасного політичного процесу, норм міжнародного права, зауважень міжнародних та вітчизняних спостерігачів: підвищено роль політичних партій, удосконалено правила висування суб'єктів виборчого процесу, створено Державний реєстр виборців, залучено до спостереження за виборами незалежні громадські організації й міжнародних спостерігачів, переглянуто розміри грошової застави тощо. Не витримали перевірки часом деякі форми масового залучення громадян до електоральної практики, наприклад інститут збору підписів на підтримку кандидатів та участь в електоральному процесі трудових колективів.

З'ясовано, що найбільш гострою проблемою парламентського виборчого законодавства є його нестабільність, що обґрунтувало потребу в проведенні комплексної виборчої реформи шляхом уніфікації виборчого законодавства в єдиний Виборчий кодекс. Головним досягненням цього законодавчого акта є

запровадження пропорційної системи з відкритими списками, удосконалення порядку проведення передвиборної агітації, підрахунку голосів, установлення підсумків голосування й результатів виборів, а також запровадження гендерних квот, усунення перешкод для участі у виборах громадян. Вимогою часу стало унормування застосування інформаційних технологій в окремих виборчих процедурах (регулюванні та моніторингу передвиборчої агітації в сучасних медіа), запровадження механізмів реагування на безпекові й інформаційні ризики.

5. Виявлено характер інституційної структури участі громадян у парламентських електоральних процесах, що включає систему інститутів, механізмів і процедур, які сукупно дають змогу забезпечити належний рівень залучення громадян у політику. На інституціональному рівні електоральна мобілізація можлива за допомогою технологій, що використовуються політичними партіями в ході виборчого процесу, організаціями громадянського суспільства, суспільними рухами, ЗМК, органами державної влади з метою корегування електоральної поведінки громадян.

Проведений аналіз підтвердив існування в Україні вад політичного режиму, які мінімізують ефективність передбачених законодавством форм політичної й громадської участі, а отже, стримують розвиток парламентаризму. Ідеться передусім про величезну кількість політичних партій та їхніх технологічних проєктів. Водночас простежено активізацію діяльності громадських об'єднань, насамперед щодо контролю за ходом виборчого процесу.

6. Початком масштабної технологізації виборчих кампаній в Україні потрібно вважати парламентські вибори 1998 р. Проведення парламентських виборчих кампаній у 1998 – першому десятилітті 2000-х рр., відбувалося з використанням низки мобілізаційних технологій, ускладнення й поширення яких проходило по висхідній. Водночас простежено перехід від «брудних» маніпулятивних технологій до технологій маркетингового типу, адресних комунікацій з електоратом.

Доведено, що з падінням привабливості ідеологічних уподобань в електоральних симпатіях виборців спостерігаємо тенденцію прихильності до центристських політичних партій за значного падіння довіри до партій лівого й правого спрямувань. Початок 2000-х рр. ознаменовано новим трендом у виборчих технологій – використанням регіональних соціокультурних розбіжностей, що заклало підвалини загостренню сепаратистських настроїв в окремих регіонах країни.

7. Визначено, що застосовані мобілізаційні технології на парламентських виборах 2012–2019 рр. є свідченням трансформації українського політичного ринку, коли зміни політичної культури населення викликали потребу в збагаченні арсеналу виборчих технологій. Через революційні події 2013–2014 рр. електоральна участь громадян наповнилася новими громадськими

практиками та ініціативами, мета яких – пошук об'єктивної інформації про кандидатів у депутати, інформації про порушення прав виборців і виборчого законодавства, моніторинг перебігу виборчих кампаній загалом. Відтак, політичний конфлікт у державі став приводом для посилення соціальної мобільності, яка призвела до появи нових технологічних прийомів мобілізації електорату.

Одним із провідних напрямів розвитку виборчих технологій стала їх віртуалізація та символічна регуляція, де мережа Інтернет як масове джерело інформації виступає майданчиком комунікації величезної кількості електорату. Новим технологічним прийомом є вплив на виборців через соціальні мережі, що зменшує вагомість традиційних методів впливу. Однак для українського суспільства, що характеризується значним розшаруванням, економічною поляризацією, невисоким рівнем соціальних послуг, комплекс виборчих мобілізаційних технологій є найбільш успішним тоді, коли вони спрямовані на розв'язання конкретних проблем. Дієвим способом впливу на електорат, який не залежить від рівня й типу виборчої кампанії, фінансових і ресурсних можливостей, специфіки регіону та обраної цільової аудиторії, залишаються адресні технології – безпосередні зустрічі кандидата або представників партій із виборцями. Вплив адміністративного ресурсу поступово зменшується, проте зберігає свою ефективність у невеликих округах і сільській місцевості. Це пов'язано з несформованою електоральною культурою громадян України, що уможлиблює застосування ірраціональних технологій, які апелюють до емоцій електорату. Українське суспільство залишається вразливим до систем підкупу, маніпуляцій, адміністративного тиску, що часто перешкоджає вільному формуванню та волевиявленню виборців.

8. З'ясовано, що поширення інформаційних обмінів розвинуло нові форми й практики політичної активності, доповнивши участь громадян України модерними проявами масової політичної поведінки, що характеризуються витісненням реальної громадської думки задля досягнення бажаних результатів: астротерфінгом, проведенням флешмобів, поданням е-петицій, віртуальним голосуванням, поширенням демотиваторів і медіавірусів. Їх використання в новітніх виборчих кампаніях є можливим через позитивну динаміку розвитку мережі Інтернет та активний розвиток кіберпростору. За цих умов учасники виборчих змагань при великому інформаційному навантаженні на пересічних виборців почали уважніше ставитися до формування іміджу, наповнення агітаційних звернень, урахувати вплив політичних стереотипів.

Проте нові форми участі не привели до зростання електоральної активності громадян, свідчення чого зменшення явки з кожними виборами. Відтак доступність політичної інформації й можливість вираження своєї думки за допомогою інтернет-технологій не є запорукою активності громадян. Навіть більше, разом з іншими факторами, останнє може спричинити зниження

інтересу до політики. Усе це засвідчує подальші зміни в застосуванні виборчих технологій, норм, порядків, механізмів виборчого процесу, відкриваючи перед науковцями нове поле досліджень.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких відображено основні результати дослідження

Фахові видання та публікації у виданнях, уключених до міжнародних наукометричних баз

1. Розік М. В. Електоральні технології як чинник мобілізації. *Гілея: наук. вісник*. Київ, 2016. Вип. 115 (12). Ч. 3: Політичні науки. С. 407–411.
2. Розік М. В. Особливості застосування електоральних технологій на парламентських виборах 2014 року в Україні. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*: зб. наук. праць. Львів, 2017. № 10. С. 168–175.
3. Розік М. В. Теоретичні підходи до аналізу електоральної поведінки. *Гілея: наук. вісник*. Київ, 2019. Вип. 144 (5). Ч. 3: Політичні науки. С. 112–118.
4. Розік М. В. Правові засади електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр. *Політикус*: наук. журн. Південноукр. нац. пед. ун-ту ім. К. Д. Ушинського. Одеса, 2019. № 5. С. 25–33.
5. Розік М. В. Мобілізаційний потенціал інноваційних форм і практик участі громадян у парламентських електоральних процесах 1998–2019 рр. *Вісник Львівського університету. Філософсько-політологічні студії*: зб. наук. праць. Львів, 2020. № 28. С. 182–189.

Публікації в інших виданнях

6. Розік М. В. Соціальні медіа як засіб політичної мобілізації. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша (Луцьк, 14 квіт. 2016 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2016. Вип. 5. С. 214–217.
7. Розік М. В. Політична мобілізація як базовий чинник політичної участі. *Стихія політики: революція і еволюція*: Другий Південноукр. конвент міжнар. асоц. студентів політ. наук (Одеса, 25–27 жовт. 2015 р.). Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2016. С. 86–89.
8. Розік М. В. Типи політичної участі індивідів в процесі мобілізації. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ. та аспір. (Чернівці, 7–8 квіт. 2016 р.). Чернівці: Букрек, 2016. С. 96–98.
9. Розік М. В. Роль громадських організацій в активізації політичної участі. *Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень*: матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і аспір.: у 3 т. (Луцьк, 17–18 трав. 2016 р.). Луцьк: Терен, 2016. Т. 3. С. 163–166.

10. Розік М. В. Флешмоб як форма активізації політичної участі. *Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19–20 серп. 2016 р.). Київ: ГО «Київ. наук. суспільнознавча організація», 2016. С. 88–92.
11. Розік М. В. Маніпулятивні технології політичної реклами, як засіб мобілізації виборців. *Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах*: матеріали II Всеукр. наук. конф. (Дніпро, 24–25 бер. 2017 р.). Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. С. 56–58.
12. Розік М. В. Участь військових на парламентських виборах 2014 р. як засіб мобілізації електорату. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша (Луцьк, 11 трав. 2017 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2017. Вип. 6. С. 99–103.
13. Розік М. В. Соціокультурні чинники мотивації політичної участі в електоральному процесі. *Історичні, соціологічні, політологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Херсон, 22–23 верес. 2017 р.). Херсон: Видав. дім «Гельветика», 2017. С. 115–119.
14. Розік М. В. Фактори, що впливають на зміну електоральних орієнтацій виборців у процесі виборчої кампанії. *«UChoice: 4P» Ukrainian Choice: Public Policy, Politics, Psychology*: матеріали Третьої міждисцип. наук.-практ. конф. (Одеса, 6 жовтн. 2017 р.). Одеса: Нац. ун-т. «Одес. юрид. акад.», 2017. С. 43–48.
15. Розік М. В. Мобілізаційні виборчі технології: види та особливості застосування. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша (Луцьк, 28 трав. 2019 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2019. Вип. 8. С. 33–37.
16. Розік М. В. Практика застосування мобілізаційних технологій на парламентських виборах 2019 р. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша (Луцьк, 28 трав. 2020 р.). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. Вип. 9. С. 58–65.
17. Розік М. В. Референдум як інститут участі громадян у здійсненні політики. *Сучасні тенденції розвитку науки*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25–26 квіт. 2020 р.). Київ: МЦНІД, 2020. Ч 1. С. 47–48.

АНОТАЦІЯ

Розік М. В. Мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998–2019 рр. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020.

У роботі розкрито теоретичні підходи суті політичної мобілізації, природи, форм і спрямованості мобілізаційних чинників активізації електоральної участі громадян. На основі аналізу концептуальних моделей та підходів електоральної участі, встановлено, що сучасні політичні системи поєднують автономну та мобілізовану участь громадян.

Узагальнено методи й визначено основні наукові підходи у сфері аналізу електоральної поведінки та електоральної участі. Охарактеризовано структуру, зміст і напрями вдосконалення нормативно-правової бази електорального процесу на парламентських виборах в Україні. Розкрито інституційну структуру й процедури участі громадян у парламентських електоральних процесах.

Виявлено особливості використання мобілізаційних технологій та їх ефективності на виборах до Верховної Ради України в 1998–2019 рр. Узагальнено інформацію щодо мобілізаційного потенціалу інноваційних форм і практик участі громадян в парламентських електоральних процесах. Доведено, що українське суспільство залишається вразливим до підкупу, маніпуляцій, адміністративного тиску, що часто заважає вільному формуванню й волевиявленню виборців.

Ключові слова: політична участь, електоральна поведінка, електоральна участь, електоральна мобілізація, мобілізаційні технології, вибори до Верховної Ради України, виборча кампанія.

SUMMARY

Rozik M. V. Mobilization factors of electoral participation of the citizens of Ukraine in parliamentary elections in 1998-2019 – Qualification scientific paper as manuscript. – Manuscript.

Candidate of Sciences in Politics in specialty 23.00.02 – Political Institutions and Processes; Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2020.

The paper explains the theoretical approaches to the essence of political mobilisation, the nature, forms and orientation of mobilisation factors that activate the electoral participation of citizens. On the basis of the analysis of conceptual models and approaches of electoral participation (sociological, social-psychological, rational-instrumental, political-communicative, contextual (cognitive), resource-based approaches etc.) It was established that modern political systems combine the autonomous and mobilised participation of citizens at the ratio caused by the specific character of the society and its political culture.

The theoretical approaches concerning an understanding of essence of political mobilization, the nature, forms and orientation of the mobilization factors of activation of electoral participation were substantiated. It was found that the electoral behaviour

depends on the factors that define the electoral participation and mobilize to action, and namely: belonging of the individual to a certain social group, psychological differences of the individual, identification with a certain party, economic factors (personal financial position and economic situation in the country), the influence of mass media. In countries experiencing social and political transformation, the electoral advantages are dramatically changing, are of situational, latent or insidious nature at all.

The methods were generalised and the main scientific approaches in the sphere of analysis of the electoral behaviour and electoral participation were defined. The structure, content and directions of improvement of the legal and regulatory framework of electoral process at the parliamentary elections in Ukraine were characterised. The institutional structure and procedures of participation of citizens in parliamentary electoral processes were explained. A special attention was paid to the type of electoral system, ideologies of political parties, their nature as well as the participation in non-government organisations.

The specific character of the use of mobilisation technologies and their effectiveness at the elections to the Verkhovna Rada of Ukraine in 1998–2019 was identified. It was found that the transformation of Ukrainian political market has contributed to enrichment of number of electoral technologies that immobilized voters for political participation. Among them: the use of manipulative technologies in media and communication means (manipulations of intimidation, manipulations of hopes and voters' values), the spread of targeted technologies, speculations around regional differences, publications of untrue sociological ratings, "cloning" of parties and creation of "the doubles" for individual candidates, the use of administrative resources, the technology of "cutting" the districts etc. It indicates a symbiosis in Ukraine of existing world election tendencies that are eventually centred about the fight of technologies and specific personalities where the fuzziness of legal standards (legislative regulations) allows the development of destructive technologies that are legal by the form but amoral by the content.

It is substantiated that the globalized processes and rapid spread of information exchanges have caused the development of new forms and practices of political activity. The Internet has changed the participation of citizens by creating new opportunities for formation of modern mass political behaviour. The traditional forms of electoral political participation have been changed by direct actions of citizens in the form of petitions, manifests, open debates, blogging. A particular importance in the electoral processes was acquired by such virtual manifestations of political behaviour as astroturfing, flash mobs, submission and registration of petitions, virtual voting, and spreading demotivational posters and media viruses. At the same time, the invention of new forms of political activity has created modern means of political management and influence, which are characterized by repression of real public opinion. This is why, in the near future, further changes in application of election technologies, standards, procedures, mechanisms of election process are to be expected.

Key words: political participation, electoral behaviour, electoral participation, electoral mobilization, mobilization technologies, elections to the Verkhovna Rada of Ukraine, election campaign.

АННОТАЦИЯ

Розик М. В. Мобилизационные факторы электорального участия граждан Украины на парламентских выборах 1998–2019 гг. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2020.

В работе раскрываются теоретические подходы сущности политической мобилизации, природы, форм и направленности мобилизационных факторов активизации электорального участия граждан. На основе анализа концептуальных моделей и подходов электорального участия, установлено, что современные политические системы предполагают объединение автономного и мобилизованного участия граждан.

Обобщаются методы и определяются основные научные подходы к сфере анализа электорального поведения и электорального участия. Характеризируются структура, содержание и направления усовершенствования нормативно-правовой базы электорального процесса на парламентских выборах в Украине. Раскрываются институциональная структура и процедуры участия граждан в парламентских электоральных процессах.

Выявлены особенности использования мобилизационных технологий и их эффективности на выборах в Верховную Раду Украины в 1998–2019 гг. Обобщаются ведомости относительно мобилизационного потенциала инновационных форм и практик участия граждан в парламентских электоральных процессах. Доказано, что украинское общество остается уязвимым к подкупу, манипуляциям, административному давлению, что часто мешает свободному формированию и волеизъявлению избирателей.

Ключевые слова: политическое участие, электоральное поведение, электоральное участие, электоральная мобилизация, мобилизационные технологии, выборы в Верховную Раду Украины, избирательная кампания.

Підписано до друку 22.12.20 р. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 68. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. (0332) 29-90-65).